

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

ODNOS STRUKTURE AFEKTA I MULTIDIMENZIONALNE ANKSIOZNOSTI

Diplomski rad

Ita Fuček

Mentor: Prof. dr. sc. Zvonimir Knezović

Zagreb, 2007.

Zahvaljujem prof. dr. sc. Zvonimiru Knezoviću na pruženoj mogućnosti sudjelovanja u projektu PANAS i na podršci tijekom izrade diplomskog rada.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1. 1 Pozitivni afekt, negativni afekt i psihopatologija.....	7
1. 2 Multidimenzionalna anksioznost kao crta ličnosti.....	7
2. Problemi i hipoteze istraživanja.....	9
3. Metodologija.....	10
3. 1 Sudionici.....	10
3. 2 Mjerni instrumenti i varijable.....	10
3. 3 Postupak.....	11
4. Rezultati.....	12
5. Rasprava.....	18
5. 1 Metodološki nedostaci i preporuke za daljnja istraživanja.....	22
6. Zaključak.....	24
Literatura.....	25
Dodaci.....	28

Naslov: Odnos strukture afekta i multidimenzionalne anksioznosti
Ita Fuček

Sažetak:

Teorija o unipolarnoj strukturi afekta govori nam kako su pozitivan (PA) i negativan (NA) afekt neovisni jedan o drugome te da je afektivna struktura po svojoj prirodi unipolarna (Watson, 1985; prema Watson, 2000). Neka istraživanja su pokazala kako je moguće da se afektivna struktura mijenja ovisno o psihološkim faktorima – kod osoba koje pate od anksioznih poremećaja i kod osoba koje su izložene stresu uočena je promjena afektivne strukture sa unipolarne na bipolarnu, što se objašnjava smanjenjem fokusa pažnje zbog zauzetosti kognitivnih resursa stalnim očekivanjem nepoželjnog događaja. U ovom istraživanju, ispitano je dolazi li do promjene afektivne strukture sa unipolarne na bipolarnu kod osoba koje imaju veći rezultat na skali anksioznosti kao crte ličnosti. Anksioznost se u ovom istraživanju gleda kao multidimenzionalni konstrukt, sukladno teoriji Endlera i sur. (1989). 286 maturanata zagrebačkih srednjih škola ispunilo je skale PANAS, za mjere PA i NA, te supskalu EMAS-T za mjeru anksioznosti kao crte. Dobiveni rezultati pokazuju da do promjene u afektivnoj strukturi sa unipolarne na bipolarnu dolazi, no ne na predviđeni način – promjena afektivne strukture sa unipolarne na bipolarnu pokazala se kod sudionika sa prosječnim rezultatom na upitniku anksioznosti no ne i kod sudionika sa visokim i niskim rezultatom.

Ključne riječi: pozitivni afekt, negativni afekt, multidimenzionalna anksioznost, afektivna struktura

Title: Relationship between affect structure and multidimensional anxiety
Ita Fuček

Abstract:

The theory of unipolar structure of affect suggests that positive and negative affect (PA and NA) are normally independent of one another – this notion makes the structure of affect unipolar (Watson, 1985; in Watson, 2000). In some cases research has shown that it is possible that the change in structure of affect involves certain psychological factors – in individuals with anxiety as well as in individuals who are under stress a shift of affect structure has been noticed to a more bipolar one. The explanation for these results lies in narrowed cognitive attention and heightened apprehensiveness anxious persons display. This research has tested the possibility of shifts in affect structure, from unipolar to bipolar, in individuals who achieve higher scores on trait anxiety scales. In this research, anxiety is viewed as a multidimensional construct, in concordance with the theory suggested by Endler et al. (1989). A sample of 286 highschool graduates completed the PANAS for PA and NA and EMAS-T for trait anxiety. The results have shown that the change in affect structure, from unipolar to bipolar, occurs but not as predicted – the shift in affect structure, from unipolar to bipolar, took place in participants with an average anxiety score while participants with high and low scores showed a more unipolar structure of affect.

Keywords: positive affect, negative affect, multidimensional anxiety, affect structure

1. Uvod

Područje emocija u psihologiji danas je nepregledna šuma teorija i ideja od kojih su neke manje, a neke više istraživane. Prvi dokaz o teorijskoj raznolikosti ovog područja jest taj što se za imenovanje emocija koriste mnogi izrazi. Izraz *osjećaj* često se koristi kao sinonim za emociju, iako po sebi ima širi smisao. U starijoj psihologijskoj literaturi koristio se i pojam *afekt* koji još uvijek označava širi raspon fenomena koji se odnose na emocije, raspoloženja i s njima povezane dispozicije i sklonosti (Beck, 2003; Oatley i Jenkins, 2003). Psihologija je tek nedavno prepoznala važnost afekta. Od 1980. pa na dalje, raste interes za afekt i emocije. Zajedno sa ovim interesom, javlja se i velik broj različitih teorija te s njima povezanih mjernih instrumenata koji pokušavaju dokučiti strukturu afekta.

Afekti su doživljaji ili iskustva koji imaju kvalitetu ugone ili neugode (Beck, 2003) pri čemu postoje tri vida afektivnih doživljaja:

- *Temperament* je vrlo stabilna i dugotrajna sklonost određenim vrstama afektivnog doživljavanja koja, čini se, ima genetsku osnovicu (Beck, 2003).
- *Raspoloženje* se odnosi na slaba, ali sveprožimajuća afektivna stanja koja su relativno trajna i nisu usmjerena prema specifičnom objektu. Raspoloženja daju emocionalni ton našim svakodnevnim iskustvima, mislima i ponašanjima a često se dijele na pozitivna i negativna (Beck, 2003).
- *Emocionalni doživljaji* su razmjerno kratka i snažna afektivna stanja usmjerena ka određenom objektu prema kojem postoji tendencija za djelovanjem (Beck, 2003).

Iako je pojam afekta po svom značenju veoma širok, ova radnja bavi se afektom u smislu raspoloženja.

Postoje tri velike skupine teorija emocija: *teorije diskretnih emocija*, *kognitivne teorije emocija* i *dimenzionalne teorije emocija*. Teorije diskretnih emocija pretpostavljaju postojanje manjeg broja bazičnih emocija koje se gledaju kao specifične, biološki određene emocionalne reakcije zajedničke svim ljudima. Broj tih bazičnih emocija kreće se od sedam do deset, ovisno o pojedinoj teoriji (npr. Plutchik govori o 10 bazičnih emocija, Tomkins o 6, Ekman o 7 a Izard o 8) (Beck, 2003).

Prema kognitivnom pristupu, emocije su određene našom evaluacijom situacije u kojoj se nalazimo. Kognitivna procjena je, prema ovoj skupini teorija, nužan preduvjet pojave

emocionalnog doživljaja. Kognitivisti govore o stečenim emocijama koje se oblikuju kroz individualno i kulturalno iskustvo. Implicitno prihvaćaju postojanje bazičnih emocija u vidu ograničenog broja neuralnih krugova i obrazaca reakcija ali smatraju da iz iste biološke reakcije može proizaći više različitih emocija, ovisno o situaciji u kojoj se pojedinac nalazi. Situacije mogu biti različito interpretirane jer proizlaze iz različitih vrsta kognitivne procjene. Emocije tako nastaju kao reakcije na različite strukture značenja (*meaning structure*).

Dimenzionalne teorije emocija, koje se nalaze u teorijskom temelju ove radnje, raspravljaju upravo strukturu afekta pri čemu opisuju emocije kao doživljaje smještene uzduž afektivnih dimenzija koje se kreću od ugodnog do neugodnog, od pozitivnog do negativnog iskustva. Različite teorije predočavaju afekt na različite načine, no danas postoje dva dominantna dimenzionalna pristupa. Jedan od njih afekt predočava kao bipolarni konstrukt – dimenziju koja se kreće od ugone do neugode pri čemu su ugodni i neugodni afekt međusobno zavisni. Prema ovom bipolarnom modelu, samoprocjene vlastitog raspoloženja koje se dobivaju od sudionika istraživanja trebale bi biti visoko negativno korelirane, no one to nisu – korelacija koja se u većini takvih istraživanja redovito pojavljuje blizu je nuli (Beck, 2003; Watson, 2000). Ovakvi nalazi govore u prilog postojanju dva odvojena sustava u pozadini pozitivnog i negativnog doživljavanja raspoloženja. Danas postoji mnoštvo podataka koji sugeriraju postojanje dva temeljna biološka sustava koji odgovaraju pozitivnom i negativnom doživljaju emocija. Oni najmarkantniji odnose se na nalaze hemisfernih razlika kao i na postojanje različitih supkortikalnih sustava u mozgu koji su povezani sa specifičnim emocijama (ventralni tegmentalni dopaminski sustav povezan sa pozitivnim emocijama, amigdala i neurotransmiter serotonin povezani sa negativnim emocijama). Stoga teorija koja zagovara postojanje dva odvojena afektivna sustava na afekt gleda kao na unipolarni konstrukt što znači da se pozitivni i negativni afekt promatraju kao odvojene, nezavisne dimenzije. Oba afekta mogu se istodobno ili u različitim vremenskim periodima pobuditi na bilo kojoj razini intenziteta. Zbroj pozitivne i negativne afektivne pobuđenosti daje nam ukupno doživljeno raspoloženje u bilo kojem trenutku.

Jedna od danas dominantnih dimenzionalnih teorija uključuje postojanje dvije primarne dimenzije – jedna se odnosi na pozitivni afekt (PA) a druga na negativni afekt (NA). PA i NA predstavljaju glavne dimenzije raspoloženja koje se gotovo uvijek javljaju kod samoprocjene, tj. u prilikama kada sudionici sami procjenjuju svoje raspoloženje. Pri tome NA predstavlja

obujam u kojem pojedinac subjektivno doživljava negativno ili neugodno raspoloženje dok PA, s druge strane, predstavlja obujam u kojem pojedinac subjektivno doživljava pozitivno ili ugodno raspoloženje. Osim što se afektivna iskustva kod PA i NA kvalitativno razlikuju, smatra se da su varijacije u ove dvije dimenzije uvelike neovisne jedna o drugoj. Na razini rezultata, PA i NA pokazuju se kao dva ortogonalno smještena faktora.

Watson je (1985; prema Watson, 2000) iznio svoj model o nezavisnom postojanju dva afektivna stanja. Osobe s visokim PA pune su entuzijazma, energije i optimizma. Osobe s niskim PA letargične su, apatične i često ih muči osjećaj dosade. Pojedinci koji pak posjeduju visoki NA tipično su nezadovoljni, nervozni i razdražljivi dok su oni s niskim NA smireni i opušteni.

Watson i Clark (1988) su uz ovaj model ponudili i mjerni instrument koji procjenjuje raspoloženje i stabilne individualne karakteristike u afektivnom iskustvu – PANAS (Positive and Negative Affect Schedule; Watson i Clark, 1988). PA i NA mjereni PANAS-om variraju neovisno jedan o drugom a pokazalo se i da imaju različite odnose sa nekim vanjskim varijablama kao što su zdravlje i društvena aktivnost (Watson, 2000). Ova nezavisnost PA i NA pojavljuje se bez obzira na metodološki kontekst (korištenje različitog vremenskog okvira i osobina uzorka) a podaci dobiveni u istraživanjima pokazuju da je PANAS izvrsna mjera PA i NA, da zadani vremenski okvir i osobine uzorka (kao što je dob) ne utječu na faktorsku strukturu te da je skala u globalu vrlo robusna u svim uvjetima (Watson, Tellegen i Auke, 1985; Watson i Clark, 1997; Schmukle, Egloff i Burns, 2002; Watson, 2000).

Uistinu, postoji veliki broj dokaza da su PA i NA nezavisni (Watson, 2000; Beck, 2003). Watson i suradnici (1999) tvrde da dimenzije PA i NA predstavljaju subjektivne komponente općeg biobiheviornalnog sustava biheviornalne inhibicije (BIS) i aktivacije (BAS). Svrha biheviornalnog inhibicijskog sustava jest inhibicija ponašanja koje može dovesti do nepoželjnih posljedica po organizam – tako negativna emocionalna stanja (koja sačinjavaju NA) stavljaju organizam u stanje budne pripravnosti. NA u tom smislu reflektira djelovanje kaznom induciranih averzivno-motivacijskih sustava i potiče ponašanje povlačenja ili odstupanja. Njegov neuralni supstrat predstavljaju serotonergički i noradrenergički putovi. Svrha biheviornalnog aktivacijskog sustava jest osiguravanje bitnih resursa za organizam, pa se pozitivna emocionalna stanja (koja sačinjavaju PA) mogu gledati kao motivator ponašanja usmjerenog ka cilju. PA, dakle, reflektira djelovanje nagradom induciranih motivacijskih

sustava i potiče ponašanje prilaženja. U fiziološkom smislu, PA reflektira aktivnost posebnog dopaminergičkog neuralnog supstrata koji se aktivira u stanju očekivanja pozitivnih događaja. Iako su ova dva adaptivna sistema odvojena, nisu nužno i neovisna jedan od drugog što objašnjava uvijek prisutnu malu negativnu korelaciju između PA i NA. Ova povezanost inače neovisnih dimenzija se u evolucijskom smislu može objasniti na sljedećem primjeru: organizam se nalazi u situaciji koju prepoznaje kao potencijalno korisnu za opstanak (npr. hrana, sklonište, razmnožavanje). Kod tog organizma bit će aktiviran BAS, zajedno sa PA, no u isto vrijeme će se biti spreman aktivirati i BIS, zajedno sa NA, kako bi se ipak generirala određena doza opreza koja bi pomogla organizmu kod naglo nastupajućih potencijalno opasnih situacija. PA varira s obzirom na doba dana – u jutarnjim satima, PA je relativno nizak, raste tokom dana te opet pada u večernjim satima dok je NA na jednoj konstantnoj razini. Ova varijacija u razini PA i stagnacija NA govori u prilog evolucijskom pogledu na afekt. PA je na najvišoj razini kada je šansa za pronalaženje hrane i ostalih resursa koji mogu podmiriti potrebe organizma najveća (barem kod većine sisavaca) dok je NA na konstantnoj razini kako bi se mogao aktivirati u bilo kojem trenutku u slučaju opasnosti ili nepoznate, potencijalno štetne, situacije. PA i NA tako su bitni za motivacijske, biološke i kognitivne procese te u velikoj mjeri reguliraju ponašanje.

PANAS se danas nalazi u širokoj upotrebi. Tako je čak nastala i produljena verzija (PANAS-X, Watson i Clark, 1994) te verzija za djecu (Phillips i sur., 2002). Watson i suradnici (1988) primijenili su PANAS na velikom uzorku sa uputama koje su varirale vremenski okvir u periodu od «upravo sada» do «općenito» pri čemu je faktorska struktura (s obzirom na vremenski okvir) ostala stabilna. Utjecaj spola, stupnja obrazovanja, zanimanja, kulture i dobi na PANAS može se ignorirati (Watson, 2000). PANAS je već preveden na nekoliko jezika a teorija o dva neovisna afekta počela je dobivati na utjecaju. No kako se za rijetko koju teoriju u psihologiji može reći da egzaktno obuhvaća sve fenomene vezane uz neku određenu pojavu, još uvijek ostaje pitanje prave strukture afekta. Jedan očiti problem jest taj da samoprocjene afekta zahtijevaju od sudionika zapažanje i kvantifikaciju promjena niskog intenziteta koje se odvijaju na njihovom subjektivno – doživljajnom području. Nadalje, velik problem odnosi se na odabir raspoloženja koja želimo ispitati budući da je popis potencijalno relevantnih veoma velik. Pitanje je koje čestice valja unijeti u instrument budući da se raspoloženje može okarakterizirati velikim brojem riječi i izraza od kojih (zbog

praktičnih razloga) valja odabrati samo neke. Ovaj izbor čestica bitan je, s metodološkog gledišta, budući da odabrane čestice uistinu moraju dobro pokrivati fenomen u pitanju (raspoloženje). Ovaj se problem rješavao na dva načina: ili se obratila pozornost samo na diskretne, specifične vrste raspoloženja ili se okrenulo ka dimenzionalnim modelima kakav je i onaj Watsona i Tellegena (1988).

Jedno ključno pitanje ipak ostaje izvor najveće kontroverze: kolika je, ako zaista postoji, nezavisnost između PA i NA te kakav je uistinu njihov međusoban odnos. Ovim pitanjem psihologijska znanost bavi se već dugi niz godina – još je Wundt, kao začetnik dimenzionalnog pristupa emocijama, iznio svoju trodimenzionalnu teoriju prema kojoj se sva emocionalna iskustva mogu svesti na dimenzije *ugodno – neugodno*, *napeto – opušteno* i *uzbuđeno – potišteno*. Nakon Wundta, uslijedio je čitav niz znanstvenika koji su nastavili raspravljati dimenzije emocija (Titchener, Osgood i mnogi drugi). Neki istraživači predložili su, kao što smo to već spomenuli, postojanje kontinuuma sa PA na jednom kraju i NA na drugom (Feldman-Barrett & Russell, 1988; Green, Goldman & Salovey, 1993). Drugi su pak tvrdili da je potrebno zauzeti gledište u kojem su PA i NA neovisni jedan o drugome (Watson i Clark, 1997). Upravo to pitanje ovdje se nalazi u centru pažnje. Ako su PA i NA uistinu nezavisni, postoje li određeni uvjeti pod kojima se ta struktura mijenja?

Zautra, Berkof i Nicolson (2002) ispitali su zamisao da se afektivna struktura mijenja kod stresa pri čemu bi stres trebao povećati negativnu korelaciju između PA i NA. Autori su smatrali da bi psihološki kontekst mogao biti odgovoran za barem dio varijabilnosti u veličini korelacije između PA i NA koja se može uočiti u različitim istraživanjima (Mehrabian, A. 1997; Egloff, B. 1998). Prema teoriji Zautre i suradnika (2002), stres je odgovoran za veću bipolarnost kod prosudbe vlastitog afektivnog prostora (Potter, Zautra i Reich, 2000; Reich, Zautra i Potter, 2001). U normalnim uvjetima, kada kognitivni i afektivni resursi pojedinca nisu pod utjecajem stresa, očekivalo bi se da su PA i NA uistinu neovisni dok bi procjena istog tog pojedinca pod stresom pokazala više bipolarnu strukturu afekta.

Pokušajmo pobliže objasniti okvir koji se nalazi iza ove teorije: u svakodnevnom iskustvu, osoba može dobiti preciznije informacije o svom okruženju procjenjujući pozitivne i negativne afektivne informacije odvojeno. Ova procjena zahtijeva, međutim, kognitivne resurse a pretpostavlja se da stres potiče sužavanje fokusa pažnje (Linville, 1985; prema

Zautra, 2002) što dovodi do teškoća kod donošenja kompleksnih prosudbi. Istraživanja su pokazala (Linville, 1985; prema Zautra, 2002) da obično nepovezani kognitivni procesi postaju značajno povezani kada je osoba pod stresom, iz čega se može zaključiti da se radi o smanjenju informacijskog prostora. Zautra i sur. (2002) pokazali su da stres uistinu mijenja afektivnu strukturu. Stres uz sebe veže nesigurnost koja povećava zahtjeve za kognitivnim procesiranjem informacija što pak smanjuje dostupnost kognitivnih resursa koji su potrebni za potpuno procjenjivanje PA i NA odvojeno dovodeći do njihove veće negativne korelacije. Nezavisne dimenzije pod ovakvim uvjetima postaju kontinuum.

Williams, Peters i Zautra (2004) su nastavili istraživanje promjene afektivne strukture povezavši je s anksioznim poremećajima. Smatrali su da, ako stres utječe na afektivnu strukturu, na nju mogu utjecati i anksiozni poremećaji. Ljudi s anksioznim poremećajima zabrinuti su zbog potencijalne prijetnje koja se može pojaviti iz bilo kojeg izvora te promatraju svoju okolinu sa velikom dozom nesigurnosti što dugoročno stavlja velike zahtjeve na kognitivno procesiranje budući da je osoba stalno u stanju iščekivanja lošeg događaja. Ova pojava slična je kroničnom stresu na temelju čega se može zaključiti da anksiozni poremećaji također mogu utjecati na afektivnu strukturu. Poput vanjskih stresora, i anksioznost je u mogućnosti smanjiti fokus pažnje što rezultira više bipolarnom strukturom PA i NA. Zato je za očekivati pojavu značajne negativne korelacije između PA i NA kod anksiozne populacije. Rezultati su to i pokazali – anksiozni sudionici imali su međusobno više neovisan sustav PA i NA. Afektivna struktura bila je pojednostavljena – PA i NA nisu bili procesirani odvojeno.

Međutim, vrlo je malo ovakvih istraživanja na zdravoj populaciji – teško je vjerovati da se afektivna struktura mijenja samo kod kliničke populacije. Ako se očekuje da stres i anksioznost mijenjaju afektivnu strukturu, što je sa ne-kliničkom populacijom koja posjeduje anksioznost kao crtu ličnosti? Anksioznost kao crta spada pod širu domenu neuroticizma. Ovakva anksioznost uključuje strah od sadašnjosti i budućnosti, napetost, brigu, nervozu i zabrinutost. Naravno da se po intenzitetu ovih simptoma anksioznost kao crta ne može usporediti sa anksioznim poremećajima, ali opravdano je za očekivati da ovakva crta ličnosti zaista stavlja više zahtjeva na kognitivne resurse pa bi se zato ipak trebala pokazati promjena u strukturi afekta kod osoba koje su po prirodi anksiozne u usporedbi sa osobama koje to nisu.

1.1 Pozitivni afekt, negativni afekt i psihopatologija

Jednu od važnijih uloga PANAS je dobio upravo u psihopatologiji. Tako je na temelju teorije o pozitivnom i negativnom afektu nastao model koji je naglašavao ulogu bazičnih dimenzija afekta kod depresije i anksioznosti (Watson i Clark, 1997; Watson i Tellegen, 1985). Depresija i anksioznost uvijek su u jakoj povezanosti sa mjerama generalnog NA dok su mjere generalnog PA konzistentno negativno povezane sa depresivnom simptomatikom a očita povezanost sa anksioznom ne postoji (Dyck i sur., 1994; Jolly i sur., 1994; Watson i sur., 1988). U ovom dvofaktorskom modelu depresije i anksioznosti NA predstavlja nespecifičan faktor koji je zajednički depresiji i anksioznosti dok PA predstavlja specifičan faktor koji je primarno povezan sa depresijom.

Nakon dvofaktorskog modela, uslijedio je i tripartitni (Watson, D., i sur., 1995) koji je predstavljao nadogradnju dvofaktorskog modela a novost koju je unio bio je faktor fiziološke pobuđenosti koji je specifičan za anksioznost. U tripartitnom modelu, simptomi depresije i anksioznosti mogu se prikazati na sljedeći način: većina simptoma jaki su indikatori faktora NA – ova nespecifična grupa uključuje i anksiozno i depresivno raspoloženje. Međutim, svaki sindrom je također karakteriziran svojim vlastitim klasterom simptoma: tjelesna napetost i pobuđenost specifični su za anksioznost dok su anhedonia i izostanak PA specifični za depresiju.

1.2 Multidimenzionalna anksioznost kao crta ličnosti

Endler, Edwards, Vitelli i Parker (1989) iznijeli su interakcijski model anksioznosti koji pretpostavlja multidimenzionalnost anksioznosti kao crte i kao stanja. Kod crte anksioznosti razlikuju se četiri dimenzije: *socijalna evaluacija, fizička opasnost, nove i nejasne situacije i svakodnevne situacije*. Uz ovaj interakcijski model, Endler je razvio i Multidimenzionalne skale anksioznosti (Endler Multidimensional Anxiety Scales – EMAS) koje se sastoje od tri subskale – EMAS-S za procjenu stanja anksioznosti, EMAS-T za procjenu crte anksioznosti i EMAS-P za procjenu percepcije vrste i jačine prijetnje izazvane specifičnom situacijom. Skale su razvijene u kontekstu interakcijskog modela ličnosti koji govori da je ponašanje funkcija interakcije osobe i okoline (Endler i Magnusson, 1976). Anksioznost je u ovom kontekstu definirana kao crta ličnosti koja se odnosi na individualne razlike u vjerojatnosti da se doživi stanje anksioznosti u stresnim situacijama (Spielberger, 1983; prema Endler, 1989).

Istraživanja su pokazala da crta anksioznosti može biti multidimenzionalan konstrukt tj. da postoje individualne razlike kod doživljavanja anksioznosti u određenim tipovima prijeteci h situacija (Endler, Parker, Bagby i Cox, 1991).

Treba naglasiti da anksioznost kao multidimenzionalni konstrukt nipošto nije jedina niti dominantna teorija anksioznosti a EMAS nije jedini instrument kojim se anksioznost može procijeniti – možda je najpoznatiji u tom pogledu STAI (Spielberger, 1968) koji procjenjuje anksioznosti kao stanje i kao osobinu ličnosti no ne kao multidimenzionalni konstrukt.

Crta anksioznosti kao multidimenzionalan konstrukt je teorija. U svakom slučaju, teorija je zanimljiva i vrijedna testiranja – postoji li, i ako da, kakva je promjena strukture afekta kod multidimenzionalne anksioznosti kao crte ličnosti. Uvidom u ovaj problem, moguće je jasnije osvijetliti ulogu afekta kod anksioznosti kao crte ličnosti, a daljnje istraživanje moglo bi razjasniti isti aspekt kod anksioznih poremećaja. Ovo saznanje uvelike bi pridonijelo razumijevanju anksioznosti i uloge afekta kako kod anksioznih pojedinaca, tako i općenito – kod ostale populacije. Kao što je već spomenuto, promjene u afektivnoj strukturi kod ne-kliničke populacije koja pokazuje anksioznost kao crtu ličnosti nije previše istraživ an koncept. Mijenja li se afektivna struktura od unipolarne ka bipolarnoj kod osoba koje posjeduju anksioznost kao crtu ličnosti? Unutar izloženog teorijskog okvira, problem koji se postavlja jest ispitati odnos ukupne anksioznosti s afektivnom strukturom pri čemu se očekuje da će se kod povišenog rezultata na ukupnoj anksioznost afektivna struktura promijeniti sa unipolarne na bipolarnu što će se pokazati kao značajna negativna korelacija između PA i NA.

2. Problemi i hipoteze istraživanja

Uzevši u obzir gore predstavljen teorijski okvir, formirani su sljedeći problemi i hipoteze:

1. Problem: Ispitati afektivnu strukturu kod sudionika koji su više anksiozni od prosjeka.

1. Hipoteza: Očekujemo da kod sudionika koji imaju nizak i prosječan ukupni rezultat na upitniku anksioznosti kao crte PA i NA neće biti u statistički značajnoj korelaciji dok će kod sudionika sa visokim ukupnim rezultatom PA i NA stajati u statistički značajnoj negativnoj korelaciji.

2. Problem:: Ispitati razinu PA i NA kod sudionika koji postižu različite razine rezultata na ukupnoj mjeri anksioznosti.

2. Hipoteza: Očekujemo da će sudionici koji postižu viši rezultat na ukupnoj anksioznosti imati i viši rezultat na NA, dok će rezultat na PA biti sličan ostatku uzorka.

3. Metodologija

3.1 Sudionici

Sudjelovalo je ukupno N=286 maturanata (11 razreda) dvaju gimnazija grada Zagreba. U cijelom uzorku, omjer sudionika po spolu iznosio je 28,7% muških (n=82) i 71,3% ženskih (n=204) osoba.

3.2 Mjerni instrumenti i varijable

Afektivna struktura mjerena je upitnikom PANAS (Positive and Negative Affect Schedule, Watson i Clark, 1988) koji sadrži 20 čestica, 10 za NA (npr. *razdražljivo, uplašeno, nesretno*) i 10 za PA (npr. *snažno, ponosno, zainteresirano*), koje opisuju različita raspoloženja. Zadatak sudionika jest dati procjenu na skali od 1 do 5 za svaku od čestica s obzirom na to koliko dobro svaka od njih opisuje sudionika *općenito*. Cronbachov alpha (α) unutarnje konzistencije ukazuje na dobru pouzdanost ove skale kako u originalu, tako i u našim uvjetima: $\alpha=0,87$ za PA i NA u originalu, $\alpha=0,73$ za PA i $\alpha=0,87$ za NA u ovom istraživanju, $\alpha=0,80$ za PA i $\alpha=0,87$ za NA na maturantima u Hrvatskoj. (Knezović i sur., 2007). Kod maturanata, specifično, rezultati na domicilnom uzorku imaju sljedeće vrijednosti (Knezović i sur., 2007):

Tablica 1

Prikaz deskriptivnih vrijednosti rezultata dobivenih PANAS-om na maturantima u Hrvatskoj.

	N	M	Sd	Min	Max	Tr
PA	213	31.5	5.98	16	45	29
NA	213	23.5	7.34	10	50	40

Napomena: N=213; M=aritmetička sredina; Sd=standardna devijacija; Min=minimalni rezultat;

Max=maksimalni rezultat; Tr=totalni raspon rezultata; PA=pozitivni afekt; NA=negativni afekt

Razina anksioznosti kao crte mjerena je subskalom upitnika EMAS (Ender Multidimensional Anxiety Scales; Ender, Edwards, Vitelli i Parker, 1989) koja mjeri anksioznost kao crtu – EMAS-Trait. EMAS-T sastoji se od 4 skupine po 15 čestica koje se odnose na stanje sudionika u 4 različite situacije – *socijalna evaluacija, fizička opasnost, nove i nejasne situacije* i *svakodnevne situacije* (npr. *uzrujan sam, znojim se, srce mi ubrzano radi, osjećam se ugodno*). Svaka od ovih različitih situacija pri tome predstavlja jednu dimenziju anksioznosti. Za svaku situaciju, na svakoj od čestica sudionik treba na skali od 1 do 5

procijeniti koliko se to odnosi na njega općenito. Cijela subskala ima visoku unutarnju pouzdanost na domicilnom uzorku: Cronbach alpha (α) = 0,89 (Sorić, 1997), u ovom istraživanju α = 0,91 za cijelu supskalu, α = 0,90 za dimenziju *socijalna procjena*, α = 0,90 za dimenziju *fizička opasnost*, α = 0,87 za dimenziju *nove situacije*, α = 0,87 za dimenziju *svakodnevne situacije*. Na svakoj dimenziji anksioznosti kao crte ličnosti, pokazala se statistički značajna razlika između ženskih i muških sudionika pri čemu su ženski sudionici uvijek dobivali statistički značajno više rezultate. (Endler i sur., 1989).

3.3 Postupak

Istraživanje je provedeno u veljači i ožujku 2007. godine na maturantima dvaju gimnazija u gradu Zagrebu. Postupak je proveden grupno, po razredima, na početku školskog sata, uz naglasak da je istraživanje anonimno i dobrovoljno. Sam postupak trajao je oko 20 minuta a obuhvaćao je čitanje opće upute i potpisivanje formulara za pristanak u istraživanju nakon čega je uslijedilo ispunjavanje upitnika PANAS i zatim EMAS-T. Podatke je prikupljala jedna osoba (autor rada) a postupak prikupljanja podataka odvijao se u vremenskom periodu od 11 do 15 sati za svaki razred. Od ukupno 291 učenika, četvero je odbilo sudjelovati u postupku. Od preostalih N=287 sudionika, rezultati jednog nisu bili prihvatljivi (velika većina upitnika nije bila ispunjena) pa je u postupak ušlo N=286 sudionika.

4. Rezultati

Prije analize podataka proveden je Kolmogorov-Smirnov test kako bi se provjerio normalitet distribucija dimenzija anksioznosti i afekta. Ustanovljeno je da se sve dimenzije anksioznosti i afekta distribuiraju normalno, osim dimenzije *svakodnevne situacije* ($K-S=4,05$; $p<.001$) na kojoj su bile zastupljene niže vrijednosti.

Tablica 2 prikazuje deskriptivnu vrijednost rezultata.

Tablica 2

Deskriptivne vrijednosti rezultata dobivene na dimenzijama anksioznosti i mjerama pozitivnog i negativnog afekta s obzirom na spol sudionika i školu koju pohađaju.

		Anksioznost										PA		NA	
		Socijalna		Fizička		Nova		Svakodnevna		Ukupna		M	SD	M	SD
		M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Po spolu	m	21.9	6.29	27.7	7.26	21.2	6.69	12.7	4.76	83.6	17.05	34.4	4.78	21.2	6.05
	ž	24.5	7.00	30.5	6.85	21.8	5.72	11.7	3.43	88.5	16.41	33.9	4.68	23.4	6.77
Ukupno		23.8	6.89	29.7	7.07	21.6	6.00	11.9	3.88	87.1	16.72	34.1	4.71	22.8	6.64

Napomena: N =286; M =aritmetička sredina; SD =standardna devijacija; PA = pozitivni afekt; NA =negativni afekt; Nova= dimenzija nove situacije; Svakodnevna =dimenzija svakodnevne situacije; m=muški sudionici; ž=ženski sudionici; n(m)=82; n(ž)=204

Tablica 2 prikazuje deskriptivnu analizu rezultata. Analizom varijance provjerene su razlike u varijablama s obzirom na spol sudionika. Glavni efekt spola pokazao se značajnim za varijable NA ($F=6,45$ $p<.01$), dimenziju *socijalna procjena* ($F=8,46$ $p<.01$), dimenziju *fizička opasnost* ($F=9,21$ $p<.01$) i ukupnu anksioznost ($F=5,16$ $p<.05$). Promatrajući aritmetičke sredine može se uočiti da ženski sudionici pokazuju malo viši rezultat na skali NA te na dimenzijama anksioznosti koje se odnose na socijalnu evaluaciju, fizičku opasnost i (nedvojbeno kao rezultat toga) ukupnu anksioznost.

Prije daljnje obrade, faktorskom analizom provjerena je struktura instrumenta PANAS. Pri ovom postupku korištena je metoda glavnih komponenta sa Varimax rotacijom (kakvu su koristili i autori PANAS-a). Prva analiza pokazala je četiri faktora, no dva su obuhvaćala samo jednu česticu, stoga je postupak ponovljen uz ograničenje na dva faktora.

Tablica 3

Prikaz faktorske strukture instrumenta PANAS.

Čestice	Komponente	
	PA	NA
Oduševljeno	.66	-.003
Aktivno	.63	-.10
Zainteresirano	.62	-.03
Nadahnuo	.60	.18
Odlučno	.54	-.27
Ponosno	.50	-.15
Budno	.50	-.23
Pozorno	.44	-.10
Snažno	.32	-.23
Uzbuđeno	.46	.45
Uzrujano	-.13	.71
Uplašeno	-.06	.70
Nervozno	-.24	.70
Preplašeno	-.05	.69
Živčano	-.23	.69
Krivo zbog nečeg	.02	.65
Razdražljivo	-.27	.65
Nesretno	-.23	.64
Posramljeno	.02	.63
Neprijateljski raspoloženo	-.03	.48

Napomena: N=286; analiza glavnih komponenata sa Varimax rotacijom, uz ograničenje na dva faktora.

Iz Tablice 3 vidljivo je kako su u pogledu strukture instrumenta PANAS, dobivena opterećenja u očekivanom smjeru. Jedini pravi izuzetak je čestica *uzbuđeno* koja jednako dobro predstavlja i jedan i drugi faktor. Na ovaj nalaz vratit ćemo se u kasnijoj raspravi.

Kako bismo odgovorili na postavljene probleme, prvo su izračunati koeficijenti korelacija između svih dimenzija anksioznosti i afekta na cijelom uzorku. Rezultati su prikazani u Tablici 4.

Tablica 4

Vrijednost koeficijenta korelacije između rezultata na dimenzijama anksioznosti i afekta.

	PA	NA	Socijalna	Fizička	Nova	Svakodnevna	Ukupna
PA	-						
NA	-.26**	-					
Socijalna	-.23**	.55**	-				
Fizička	-.01	.30**	.40**	-			
Nova situacija	-.20**	.42**	.55**	.30**	-		
Svakodnevna	-.13*	.24**	.17**	-.02	.37**	-	
Ukupna	-.20**	.56**	.80**	.67**	.80**	.42**	-

Napomena: N=286; PA=pozitivni afekt; NA=negativni afekt; Socijalna = dimenzija *socijalna procjena*; Fizička = dimenzija *fizička opasnost*; Nova = dimenzija *nova situacija*; Svakodnevna = dimenzija *svakodnevne situacije*; Ukupna = ukupna anksioznost; *= $p < .01$; **= $p < .001$

Rezultati iz Tablice 4 prikazuju međuodnos dimenzija anksioznosti kao i njihov odnos sa PA i NA. PA i NA se na razini cijelog uzorka nalaze u značajnoj negativnoj korelaciji. PA je značajno negativno povezan s dimenzijama anksioznosti koje se odnose na socijalnu procjenu i nove situacije te s ukupnim rezultatom na skali anksioznosti. NA je značajno pozitivno povezan sa svim dimenzijama anksioznosti kao i sa ukupnim rezultatom na skali anksioznosti. Sve dimenzije anksioznosti nalaze se u značajnoj pozitivnoj korelaciji kako međusobno (uz izuzetak dimenzija *svakodnevne situacije* i *fizička opasnost* koje su u neznačajnoj korelaciji) tako i sa ukupnim rezultatom na skali anksioznosti. Iako nam Tablica 4 daje uvid u povezanost anksioznosti i njenih dimenzija sa PA i NA na nivou cijelog uzorka, ostaje pitanje kakva je afektivna struktura kod osoba koje su manje ili više anksiozne od prosjeka.

Neovisnost PA i NA trebala bi se očitovati u maloj, neznačajnoj korelaciji pa je sljedeći korak provjera u kakvom su odnosu PA i NA kod manje ili više anksioznih osoba. Kako bismo odgovorili na prvi problem, cijeli uzorak je na temelju z-vrijednosti podijeljen u tri skupine: u jednoj skupini nalaze se sudionici sa rezultatom koji je ispod prosjeka, u drugoj skupini oni sa prosječnim rezultatom dok su u treću skupinu stavljeni sudionici sa rezultatom koji je iznad prosjeka – ova podjela izvršena je za ukupnu anksioznost. Za podjelu uzorka uzeta je granična vrijednost rezultata od +/- 1z (nizak rezultat – do 70 bruto, visok rezultat – od 104 bruto). Osobine ovako podijeljenog uzorka prikazane su u Tablici 5.

Tablica 5

Deskriptivne vrijednosti rezultata kod sudionika sa niskom, prosječnom i visokom ukupnom anksioznosti.

	Nivo anksioznosti											
	Nizak				Prosječan				Visok			
	M	Sd	f	%	M	Sd	f	%	M	Sd	f	%
m	63.5	5.11	22	26.8	86.1	8.43	49	59.8	113.1	6.41	11	13.4
ž	63.4	6.33	30	24.7	86.9	8.98	132	64.7	111.5	5.92	42	20.6
Ukupno	63.2	5.79	52	18.2	86.7	8.82	181	63.3	111.8	5.99	53	18.5

Napomena: N=286; M=aritmetička sredina; Sd=standardna devijacija; f=frekvencija sudionika; %=postotak sudionika; m=muški sudionici; ž=ženski sudionici

Uz Tablicu 5 valja napomenuti da je omjer sudionika po spolu iznosio 42,3 % muških i 57,7% ženskih sudionika u podskupini nisko anksioznih, 27,1% muških i 72,9% ženskih

sudionika u podskupini prosječno anksioznih te 20,8% muških i 79,2% ženskih sudionika u podskupini visoko anksioznih.

Sa ovako formiranim podskupinama, izračunata je korelacija između PA i NA za svaku od podskupina. Rezultati se nalaze u Tablici 6.

Tablica 6
Vrijednost koeficijenta korelacije između PA i NA s obzirom na nivo ukupne anksioznosti.

	Ukupna anksioznost		
	Niska	Prosječna	Visoka
$r_{PA/NA}$	-.14	-.21*	-.25

Napomena: N= 286; n(niska)=53; n(prosječna)=181; n(visoka)=53; $r_{PA/NA}$ = korelacija PA i NA; * $p < .01$

Dobiveni rezultati nisu potvrdili prvu hipotezu – do promjene afektivne strukture uistinu je došlo ali ne na očekivani način. Iako su kod sudionika sa niskom razinom anksioznosti PA i NA bili neovisni (u neznčajnoj negativnoj korelaciji), ta neovisnost pokazala se i kod sudionika sa visokom razinom anksioznosti dok su kod sudionika sa prosječnom razinom anksioznosti PA i NA bili u značajnoj negativnoj korelaciji, što ih je činilo ovisnim dimenzijama. Struktura afekta bila je unipolarna kod podskupina nisko i visoko anksioznih sudionika a bipolarna kod prosječno anksioznih. Na dijagramu raspršenja (u dodatku) može se uočiti da su rezultati (što se korelacije između PA i NA tiče) kod nisko i visoko anksioznih sudionika vjerojatno plod slučaja – ovaj nalaz može biti rezultat prilično malog broja sudionika u skupini visoko i nisko anksioznih. Više pažnje ovim rezultatima (i njihovim mogućim uzrocima) obratit će se u dijelu rasprave.

Kako bismo odgovorili na drugi problem, kod sudionika podijeljenih prema ukupnoj anksioznosti po gore navedenom kriteriju izračunate su deskriptivne vrijednosti PA i NA. Rezultati se nalaze u Tablici 7.

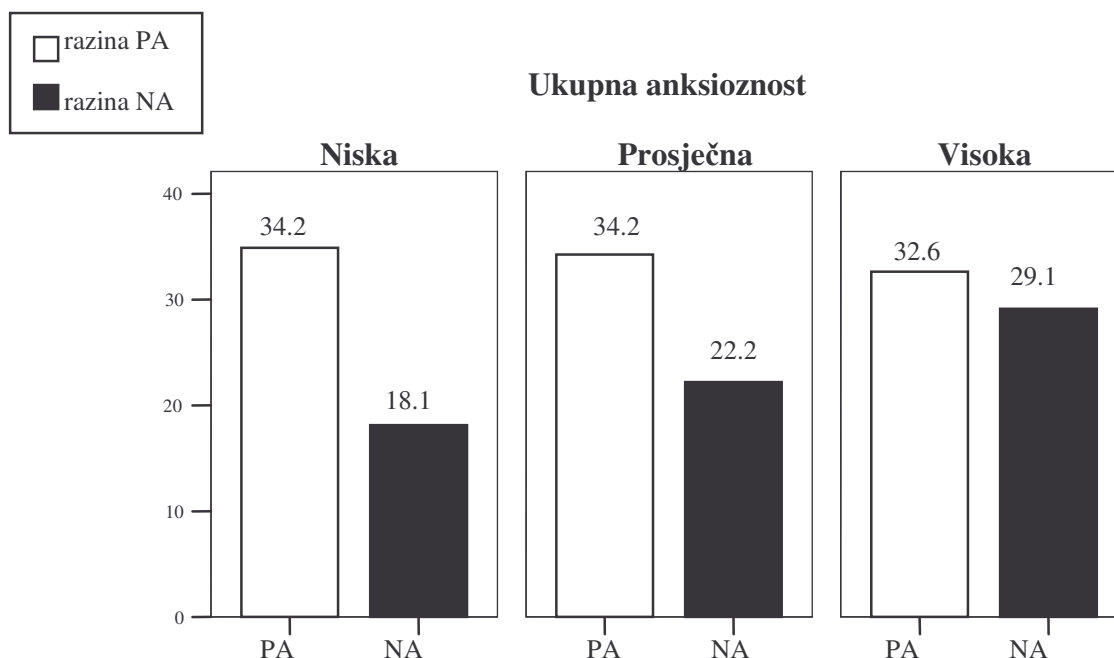
Tablica 7

Deskriptivne vrijednosti rezultata PANAS-a kod sudionika različite razine ukupne anksioznosti

Anksioznost	PA		NA	
	M	Sd	M	Sd
Niska	34.9	5.57	18.1	4.96
Prosječna	34.2	4.36	22.2	5.69
Visoka	32.62	4.72	29.1	6.72

Napomena: N=286; n(niska)=52; n(prosječna)=118; n(visoka)=53; M=aritmetička sredina; Sd=standardna devijacija

Rezultati u tablici 7 djelomično potvrđuju našu hipotezu – analizom varijance provjerene su razlike PA i NA s obzirom na nivo ukupne anksioznosti te su dobiveni F-omjeri $F = 1,01$ ($p < .05$) za PA i $F = 3,48$ ($p < .001$) za NA. Post hoc analiza uključivala je Scheffeov test te se pokazalo da se sudionici sa visokim rezultatom na ukupnoj anksioznosti statistički značajno razlikuju od sudionika sa niskim rezultatom prema razini PA ($M_1 - M_3 = 2,26$, $p < .05$) dok se sve tri podskupine sudionika statistički značajno razlikuju prema razini NA ($M_1 - M_2 = 4,08$, $p < .01$; $M_1 - M_3 = 10,98$; $p < .01$; $M_2 - M_3 = 6,92$, $p < .01$). Statistički značajne razlike u razini PA između sudionika sa niskim i prosječnim rezultatom nema. Ove rezultate bolje ilustrira Slika 1:

Slika 1. Prosječne vrijednosti PA i NA kod tri podskupine sudionika.

Napomena: N = 286; M = aritmetička sredina; PA=pozitivni afekt; NA=negativni afekt.

Slika 1 pokazuje nam relativno stabilnu razinu PA u sve tri skupine sudionika dok NA raste sa stupnjem anksioznosti. Ovaj nalaz potvrđuje nalaze iz literature (Dyck i sur., 1994; Jolly i sur., 1994; Watson i sur., 1998; Watson, D., i sur., 1995) vezane uz PA, NA i razinu anksioznosti. Na temelju rezultata ovog dijela obrade možemo reći da je četvrta hipoteza djelomično potvrđena – sudionici koji su postigli viši rezultat na ukupnoj anksioznosti imaju i viši rezultat u NA, no i niži rezultat u PA. Na rezultate ovog dijela obrade obratit ćemo više pažnje u dijelu rada koji se odnosi na raspravu rezultata.

5. Rasprava

Istraživanje je provedeno s ciljem provjere odnosa afektivne strukture i razine anksioznosti kao crte. Afektivna struktura u vidu odnosa između PA i NA može biti bipolarna ili unipolarna. Kod unipolarne afektivne strukture, PA i NA su nezavisne dimenzije, što bi se trebalo pokazati kroz njihovu neznačajnu korelaciju. Kod bipolarne afektivne strukture, PA i NA su ovisni što se pak pokazuje kao značajna negativna korelacija. Očekivanja da će se struktura afekta mijenjati od unipolarne kod osoba sa niskim rezultatima na skali anksioznosti prema bipolarnoj kod osoba sa visokim rezultatima na skali anksioznosti nisu u potpunosti potvrđena.

Analiza deskriptivnih vrijednosti rezultata pokazala je postojanje glavnog efekta spola, značajnog za varijable NA, dimenzija *socijalna procjena*, dimenzija *fizička opasnost* i ukupna anksioznost. Ženski sudionici imali su pritom malo viši rezultat u svim varijablama za koje se značajnim pokazao glavni efekt spola. Ovaj nalaz mogao bi se objasniti time da su, općenito, ženske osobe sklonije izjavljivati i pokazivati anksioznost a i prijašnji rezultati govore o tome da ženski sudionici redovito dobivaju veće vrijednosti rezultata na korištenom upitniku anksioznosti (Endler i sur., 1989).

Što se faktorske strukture instrumenta PANAS tiče, rezultati dobiveni u ovom istraživanju uistinu pokazuju dvofaktorsku strukturu, uz izuzetak čestice *uzbuđeno* koja jednako dobro predstavlja i PA i NA. Ovi rezultati mogli bi se objasniti metodološkim nedostatkom – naime, čestica *uzbuđeno* u originalnom instrumentu glasi *excited*. Na engleskom jeziku, ovaj izraz se semantički više veže uz pozitivno, sretno raspoloženje dok u hrvatskom on može označavati ili pozitivno, sretno raspoloženje ili pak nervozu. Ovdje treba napomenuti da je instrument bio preveden uz pomoć više stručnih suradnika pa je prijevod, barem za sada, optimalan s time da je blizak originalu u najvećoj mogućoj mjeri (Knezović i sur., 2007).

Na razini cijelog uzorka, PA i NA nalaze se u značajnoj negativnoj korelaciji. Ovaj rezultat nije iznenađenje pošto su i neka prijašnja istraživanja pokazala ovakve rezultate (Egloff, B.1998; Green, D. P., Goldman, S. L., i Salovey, P. 1993) što samo doprinosi popularnoj raspravi vezanoj uz prirodu i strukturu afekta. Korelacija PA sa ukupnom

anksioznosti i njenim dimenzijama je negativna i značajna (Tablica 4) uz izuzetak dimenzije *fizička opasnost* gdje je povezanost mala i neznčajna. NA se nalazi u visokoj pozitivnoj korelaciji sa svim dimenzijama anksioznosti kao i sa ukupnim rezultatom na skali anksioznosti (Tablica 4). Ovi rezultati također potvrđuju nalaze prijašnjih istraživanja (Jolly, J. B., i sur., 1994; Watson, D., i Clark, L. A. 1988; Watson, D., i sur., 1995; Williams, J., Peeters, F., i Zatura, A. 2004) no ne i nalaze vezane uz tripartitnu teoriju anksioznosti i depresije (Watson, D., i sur., 1995) prema kojoj bi korelacija PA i anksioznosti trebala biti neznčajna. Ovaj nalaz može se objasniti time da se u ovom istraživanju ispitala anksioznost kao crta ličnosti, a ne kao poremećaj (tripartitna teorija odnosi se isključivo na psihopatologiju) pa je upitno koliko na temelju ovih rezultata možemo zaključiti o samoj tripartitnoj teoriji.

Odgovor na prvi dio problema dobiven je provedbom korelacijske analize rezultata PANAS-a na tri poduzorka dobivena svrstavanjem sudionika u kategorije niskog, prosječnog ili visokog rezultata s obzirom na ukupnu anksioznost. Rezultati nisku potvrdili očekivanja – afektivna struktura pokazala se unipolarnom kod sudionika sa niskim i visokim rezultatima na skali anksioznosti dok je kod sudionika sa prosječnim rezultatom struktura afekta bila bipolarna, tj. PA i NA nalazili su se u značajnoj negativnoj korelaciji. Međutim, rezultati dobiveni na skupini nisko i visoko anksioznih vjerojatno su slučajni i rezultat malog broja sudionika u poduzorcima. Kod sudionika sa prosječnim rezultatom na ukupnoj anksioznosti PA i NA su u značajnoj negativnoj korelaciji, no to je slučaj i na razini cijelog uzorka – zato je nerealno očekivati neznčajnu korelaciju na 63,3% tog istog uzorka. Ovi rezultati na bacaju svjetlo na problem u pitanju – trebalo bi istraživanje provesti na puno većem uzorku koji bi, prema razini anksioznosti, bio podijeljen u tri jednake skupine – u tom slučaju bi se bipolarnost afektivne strukture možda zaista pokazala kod nisko anksioznih dok bi struktura bila unipolarna kod prosječno i visoko anksioznih – tj. anksioznost bi ipak djelovala na promjenu strukture afekta.

Drugi problem odnosio se na pretpostavku da će sudionici koji postižu visok rezultat na ukupnoj anksioznosti imati i višu razinu NA u usporedbi s ostalim sudionicima, no da će razina PA ostati slična kod svih sudionika. Hipoteza je djelomično potvrđena – razina NA raste sa razinom anksioznosti a sudionici različitih podskupina (nisko, prosječno i visoko

anksiozni) statistički se značajno razlikuju s obzirom na rezultate u NA. No, sudionici sa visokim rezultatom na ukupnoj anksioznosti se također statistički značajno razlikuju od sudionika sa prosječnim i niskim rezultatom u razini PA. Treba napomenuti da je razlika u podskupinama s obzirom na NA ipak puno veća tako da rezultati donekle pokazuju očekivani trend (vidi Sliku 1), dakle, razina NA raste sa razinom anksioznosti dok razina PA ostaje relativno stabilna.

Razlozi za ovakve rezultate mogu biti razni – kao prvo, skale EMAS-T i PANAS jako su malo korištene u Hrvatskoj pa je moguće da ih treba još adaptirati na naše područje. Ako uzmemo u obzir razlike u kulturi i jeziku između područja u kojima se govori engleski jezik i našeg govornog područja, moguće je da čestice u skalama nemaju isto značenje u Hrvatskoj i u engleskom govornom području. Kako bi se taj problem riješio, potrebno je provesti daljnja istraživanja koja bi uključivala i analizu semantičkih svojstava čestica. Kod PANAS-a je ovo već pokušano (Knezović i sur., 2007), no za skalu EMAS to tek treba napraviti.

Što se samih instrumenata tiče, moguće je da su sve dobivene korelacije jednostavno plod semantičkih svojstava čestica – sudionicima su upitnici dani na ispunjavanje u isto vrijeme, jedan za drugim. Iako je vremenski period upute u obzir uzimao način na koji se sudionici osjećaju *općenito*, moguće je kako su oni ipak ispunjavali upitnike na temelju trenutnog stanja. Što se samih čestica tiče, pogledom na instrumente (priložene u dodatku) vidi se kako je zaista moguće da su dobiveni rezultati jednostavno odraz njihovih semantičkih svojstava.

Nadalje, dosadašnja istraživanja promjene afektivne strukture uzimala su u obzir isključivo anksiozne poremećaje (Williams, J., Peeters, F., i Zatura, A., 2004) a ne anksioznost kao crtu ličnosti. Naime, anksiozni i ostali poremećaji ličnosti mogu se, sa gledišta psihopatologije, promatrati kao ekstremno izražena crta ličnosti pa je moguće da do promjene strukture afekta dolazi tek kod pojedinaca koji imaju visoke rezultate na skali anksioznosti kao crte. Pritom nije nužno da sudionici koji su dobili visoke rezultate na skali anksioznosti pate od anksioznog poremećaja, no moguće je da je njihova struktura afekta slična ili jednaka onoj pojedinaca koji zaista imaju anksiozni poremećaj. Ovaj nalaz više bi nam govorio o strukturi afekta kod izražene anksioznosti i hipotetski bi bipolarna struktura

afekta mogla upućivati na povećani rizik razvoja anksioznih poremećaja. Daljnja istraživanja trebala bi pomnije proučiti promjenu strukture afekta kod sudionika koji imaju ekstremne rezultate na upitnicima anksioznosti kao crte, kao i kod onih kojima je već dijagnosticiran anksiozni poremećaj.

Zatim, u obzir treba uzeti i prirodu uzorka korištenog u ovom istraživanju – sudionici su u ovom slučaju bili maturanti u dobi od 17 do 18 godina. Kao prvo, adolescencija se smatra periodom u kojem su fluktuacije emocija i raspoloženja nepredvidive i velike pa je stabilnost razine afekta upitna. Nadalje, osobe koje se nalaze u periodu adolescenciji mogu pokazivati fluktuacije i u mjerama anksioznosti a nerijetko se spominje kako su mjere anksioznosti često povišene (Lacković-Grgin, 2006). Ovakve fluktuacije i povišenost rezultata na skali anksioznosti kod tako mladih osoba reflektiraju nesigurnost povezanu s adolescencijom - mlada osoba tek počinje utvrđivati svoje mjesto u svijetu i spoznavati svoja ograničenja. Ne smije se zaboraviti činjenica da se ovdje radi o maturantima koje očekuje vrlo bitan i stresan prijelaz iz srednje škole na fakultet ili pak na neko radno mjesto. Sam stres odabira karijere i nastojanja da se ostvare obrazovni i razvojni ciljevi dovoljan je da utječe na rezultate. U daljnjim istraživanjima trebala bi se obratiti pažnja na neku drugu dobnu skupinu (mladi ili stariji odrasli) kako bi mjere PA, NA i anksioznosti kao crte bile stabilnije.

Na kraju, treba razmotriti i činjenicu da smo ovdje anksioznost kao crtu tretirali kao multidimenzionalni konstrukt. Ukoliko je anksioznost uistinu multidimenzionalna, a u ovom istraživanju pretpostavljeno je kako je to moguće, može se pretpostaviti da se afektivna struktura mijenja, na način kako je to predviđeno hipotezom, samo na nekim dimenzijama anksioznosti. Ovdje treba napomenuti da je teorija o multidimenzionalnoj anksioznosti vrlo malo poznata te da je EMAS općenito vrlo malo korišten psihologijski mjerni instrument dok ga u Hrvatskoj gotovo nitko nije koristio. Zbog navedenih razloga, afektivna struktura na različitim dimenzijama anksioznosti nije niti provjeravana – u obzir je uzet samo ukupan rezultat na subskali EMAS-T kao indikator crte anksioznosti. Kada bismo dobili više informacija o valjanosti i pouzdanosti EMAS-a, mogli bismo provjeriti dolazi li do promjene afektivne strukture kod nekih dimenzija anksioznosti.

5. 1 Metodološki nedostaci i preporuke za daljnja istraživanja

Prvi veliki nedostatak ovog istraživanja jest taj što su u istraživanju korišteni novi i relativno nepoznati instrumenti – PANAS i EMAS. Niti PANAS, niti EMAS nisu do kraja adaptirani za upotrebu na našim prostorima, iako su postupci za adaptaciju u toku. Problem bi mogao biti prijevod čestica – jesu li čestice prevedene dovoljno dobro? Kao što je već spomenuto, moguće je da neke čestice nemaju isto značenje za naš kulturalni i semantički kontekst (kao što je to čestica *excited* koju smo komentirali u dijelu rasprave).

Nadalje, jedan veliki nedostatak kod same subskale EMAS – T (u dodatku) jest taj što je uputa za ispunjavanje svake od subskala prilično nerazumljiva i nespecifična pa procjena svakog sudionika ovisi o njegovim ili njezinim subjektivnim procjenama svake od opisanih situacija. Za svakog sudionika opisana situacija može značiti nešto drugo a i čestice koje se nalaze u svakoj od dimenzija formirane su na isti način tako da je lako moguće da sudionici procjenjuju svaku od dimenzija istovjetno, na temelju semantičkih svojstava čestica.

Procjena na temelju semantičkih svojstava čestica može biti nedostatak i kod PANAS-a budući da bi dobivene korelacije mogle biti rezultat samo i jedino tih semantičkih svojstava. U svakom slučaju trebalo bi temeljito provjeriti svojstva PANAS-a a umjesto EMAS-a koristiti neki drugi, bolje poznat instrument. Anksioznost kao multidimenzionalni konstrukt je zanimljiva, ali nipošto posve dokazana teorija. Pitanje je da li bi rezultati bili drugačiji sa nekim drugim skalama anksioznosti.

Zatim, svi rezultati dobiveni su kroz samoprocjene sudionika, što uvijek predstavlja problem u metodološkom smislu. Sudionici nisu uvijek motivirani za sudjelovanje u istraživanjima a ponekad ili ne žele biti iskreni, ili se pak trude potvrditi hipotezu istraživanja. Pošto nema načina da se, barem što se ovog istraživanja tiče, utjecaj samoprocjene provjeri, to ostaje jedan od nedostataka ovog istraživanja. Utjecaj samoprocjene bi se u budućim istraživanjima ovog problema mogao kontrolirati upotrebom procjene drugih ili pak uzimanjem već formiranih skupina s obzirom na neki kriterij (na primjer, uzimanje sudionika na temelju prije poznatog rezultata u upitniku anksioznosti). Ovdje valja napomenuti da je kod svih istraživanja koje koriste upitnike problem rezultata koji se temelje na samoprocjeni uobičajen, pa tako niti ovo istraživanje nije izuzetak.

U raspravi su navedeni još neki nedostaci ovog istraživanja koji se odnose na dob sudionika, veličinu uzorka i način primjene instrumenata. S obzirom na gore navedene nedostatke, moguće je dati nekoliko preporuka za daljnja istraživanja. Prvo, treba detaljnije proučiti kako skale PANAS i EMAS funkcioniraju u našim uvjetima – to bi uključivalo i detaljnu analizu semantičkih svojstava pojedinih čestica, kao i više informacija o faktorskoj strukturi oba instrumenta na temelju rezultata dobivenih na našim prostorima.

Zatim, trebalo bi u obzir uzeti sudionike neke druge dobne skupine kao što su mladi i stariji odrasli a u obzir bi se, osim samoprocjene, trebala uzeti i procjena drugih. U svakom slučaju bilo bi poželjno ponoviti postupak na puno većem uzorku.

Nadalje, bilo bi poželjno ponoviti ovo istraživanje sa istim ciljem, ali sa nekim drugim, više korištenim i pouzdanim instrumentom (kao što je npr. STAI). Skala EMAS nije jedina skala kojom se može mjeriti anksioznost kao crta i kao stanje, pa je još moguća potvrda očekivanih rezultata na nekim drugim skalama.

Na kraju, ono što je činilo ovo istraživanje zanimljivim jest ispitivanje promjene afektivne strukture kod anksioznosti kao crte ličnosti pa bi bilo preporučljivo ponoviti istraživanje na sudionicima koji imaju ekstremne rezultate na upitniku anksioznosti kao crte, no prije toga bi bilo uputno provjeriti teoriju Williamsa, Petersa i Zautre (2004) na sudionicima sa dijagnosticiranim anksioznim poremećajem.

Unatoč navedenim nedostacima, rezultati ovog istraživanja otkrivaju zanimljiv novi smjer u istraživanju afekta i njegove uloge kod anksioznosti. Iako nedovoljno istražena, afektivna struktura mogla bi nam dati bolji uvid u potku nekih anksioznih poremećaja i anksioznosti kao crte. Na budućim je istraživanjima ovaj odnos prodube dalje.

6. Zaključak

Rezultati su pokazali da je do promjene afektivne strukture od unipolarne na bipolarnu zaista došlo, no ne na način predviđen prvom hipotezom. Kod sudionika koji su imali nizak i visok ukupni rezultat na upitniku anksioznosti kao crte, PA i NA nalaze se u neznačajnoj korelaciji ($r = -.14$, $p > .05$ kod nisko anksioznih; $r = -.25$, $p > .05$ kod visoko anksioznih) dok su kod prosječno anksioznih u značajnoj korelaciji ($r = -.22$, $p < .01$).

Druga hipoteza djelomično je potvrđena – kod sve tri skupine sudionika (nisko, prosječno i visoko anksiozni) pokazala se relativno stabilna razina PA dok je razina NA rasla sa stupnjem anksioznosti. Sudionici koji su postizali više rezultate na ukupnoj anksioznosti imaju i viši rezultat na NA ($M_1 - M_2 = 4,08$, $p < .01$; $M_1 - M_3 = 10,98$; $p < .01$; $M_2 - M_3 = 6,92$, $p < .01$), no postoje i statistički značajne razlike u razini PA između sudionika sa niskim i visokim rezultatom na ukupnoj anksioznosti ($M_1 - M_3 = 2,26$, $p < .05$).

Literatura

- Bagby, R. M., i Cox, B. J. (1991). Multidimensionality of state and trait anxiety: Factor structure of the Endler Multidimensional Anxiety Scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6, 919 - 926
- Beck, R. C. (2003). *Motivacija: Teorija i načela*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Dyck, M. J., Jolly, J. B., i Kramer, T. (1994). An evaluation of positive affectivity, negative affectivity, and hyperarousal as markers for assessing between syndrome relationships. *Personality and Individual Differences*, 17, 637-46
- Egloff, B. (1998). The independence of positive and negative affect depends on the affect measure. *Personality and Individual Differences*, 25, 1101-1109
- Endler, N. S., Edwards, J. M., Vitelli, R. i Parker, J. D. A. (1989). Assessment of state and trait anxiety: Multidimensional anxiety scales, *Anxiety Research*, 2(1), 1-14
- Endler, N. S., Magnusson, D., Ekehammar, B., i Okada, M. (1976). The multidimensionality of state and trait anxiety. *Scandinavian Journal of Psychology*, 17, 81-96
- Endler, N. S., Parker, J. D. A., Bagby, R. M., i Cox, B. J. (1991). Multidimensionality of state and trait anxiety: Factor structure of the Endler Multidimensional Anxiety Scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6., 919-926
- Feldman-Barrett, L. F., i Russell, J. A. (1998). Independence and bipolarity in the structure of current affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 967-984
- Green, D. P., Goldman, S. L., i Salovey, P. (1993). Measurement error masks bipolarity in affect ratings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 1029-1041
- Jolly, J. B., Dyck, M. J., Kramer, T. A., i Wherry, J. N. (1994). Integration of positive and negative affectivity and cognitive content specificity: Improved discrimination of anxious and depressive symptoms. *Journal of Abnormal Psychology*, 103, 544-552
- Knezović i sur. (2007). Adaptacija skale PANAS-X na hrvatski jezik. Neobjavljeni rezultati
- Lacković-Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Mehrabian, A. (1997). Comparison of the PAD and PANAS as models for describing emotions and for differentiating anxiety from depression, *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, Vol. 19, No. 4, 331 - 357
- Oatley, K. i Jenkins, J. M. (2003). *Razumijevanje emocija*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Phillips, B. M., Lonigan, C. J., Driscoll, K., i Hooe, E. S. (2002). Positive and negative

- affectivity in children: a multitrait-multimethod investigation. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 4, 465-479
- Potter, P. T., Zautra, A. J., i Reich, J. W. (2000). Stressful events and information processing dispositions moderate the relationship between positive and negative affect: Implications for pain patients. *Annals of Behavioral Medicine*, 22, 191-198
- Reich, J. W., Zautra, A. J., i Potter, P. T. (2001). Cognitive structure and the independence of positive and negative affect. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 20, 105-122
- Schmukle, S. C., Egloff, B., i Burns, L. R. (2002). The relationship between positive and negative affect in the Positive and Negative Affect Schedule. *Journal of Research in Personality*, 36, 463-475
- Sorić, I. i Klarin, M. (1997). Endlerove skale anksioznosti – još jedna provjera. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio filozofije, psihologije, sociologije i pedagogije*, 36(13), 63-78
- Watson, D. (1988). The vicissitudes of mood measurement: Effects of varying descriptors, time frames, and response formats on measures of positive and negative affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55, 128-141
- Watson, D. (2000). *Mood and Temperament*. New York: Guilford Press
- Watson, D., i Clark, L. A. (1988). Development and Validation of Brief Measures of Positive and Negative Affect: The PANAS Scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1063-1070
- Watson, D., i Clark, L. A. (1988). Positive and negative affectivity and their relation to anxiety and depressive disorders. *Journal of Abnormal Psychology*, 97(3), 346-353
- Watson, D. i Clark, L. A. (1994). Manual for the Positive and Negative Affect Schedule (Expanded form).
- Watson, D., Clark, L. A., Weber, K., Assenheimer, J. S., Strauss, M. E., i McCormick, R. A. (1995). Testing a tripartite model: Exploring the symptom structure of anxiety and depression in student, adult, and patient samples. *Journal of Abnormal Psychology*, 104, 15-25
- Watson, D., i Clark, L. A. (1997). Measurement and mismeasurement of mood: recurrent and emergent issues. *Journal of Personality Assessment*, 68, 267-296
- Watson, D., i Tellegen, A. (1985). Toward a consensual structure of mood. *Psychological Bulletin*, 2, 219-235

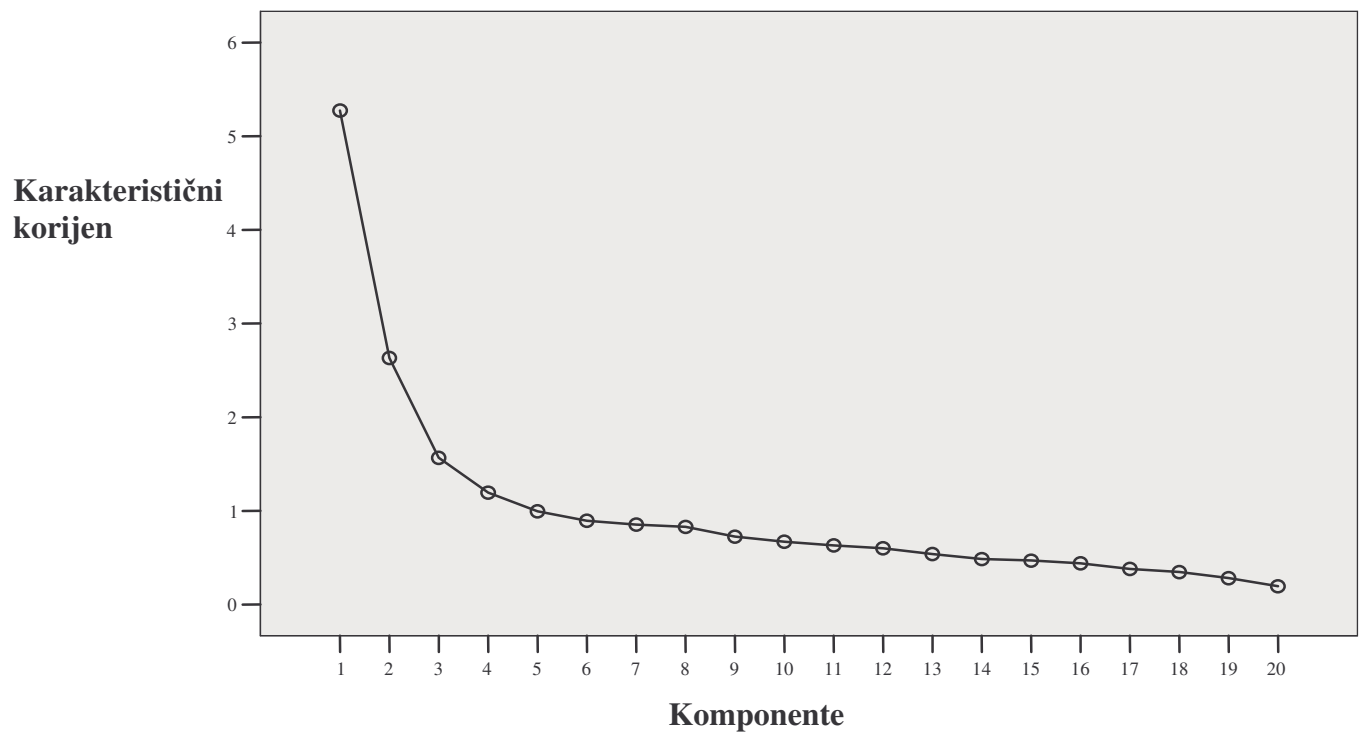
- Watson, D., Wiese, D., Vaidya, J., i Tellegen, A. (1999). The two general activation systems of affect: Structural findings, evolutionary considerations and psychobiological evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 820-838
- Williams, J., Peeters, F., i Zatura, A. (2004). Differential affect structure in depressive and anxiety disorders. *Anxiety, Stress, and Coping*, Vol. 17, 4, 321.220
- Zautra, A. J., Berkhof, J., i Nicholson, N. A. (2002). Changes in affect interrelations as a function of stressful events, *Cognition and Emotion*, 16, 309-318

Dodaci

1. Faktorska analiza

Slika 1

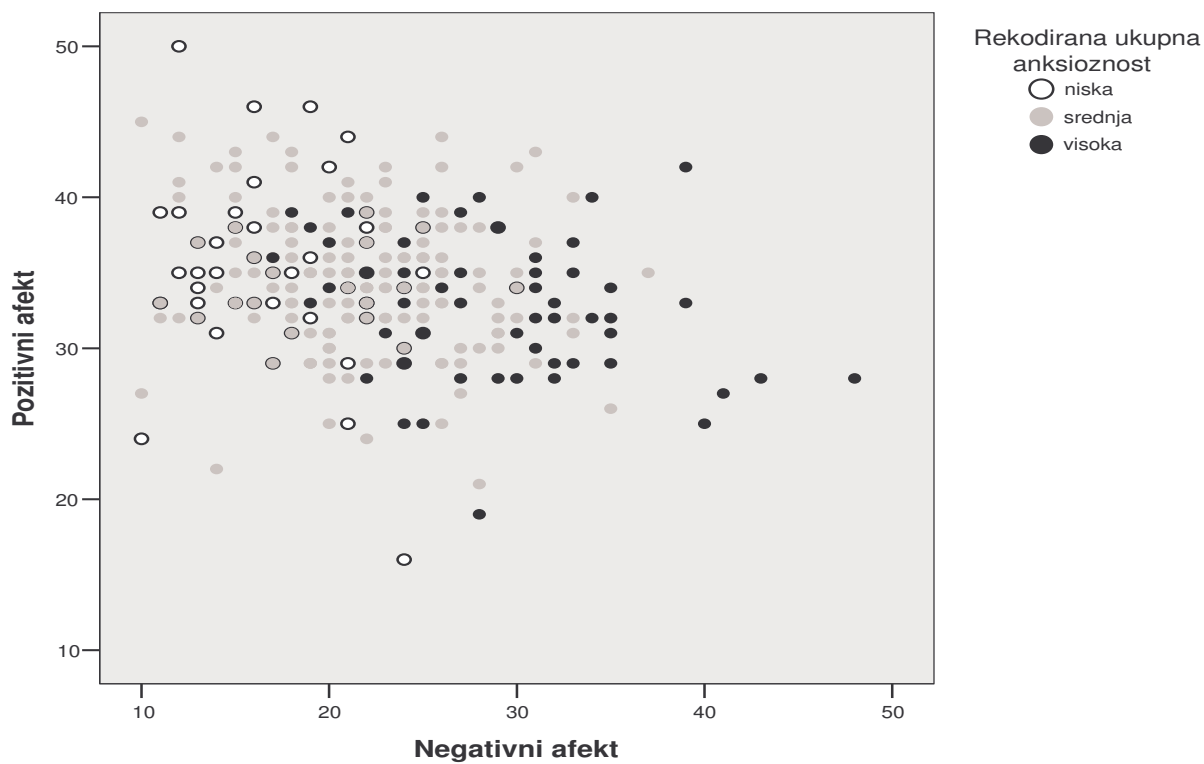
Scree plot dobiven analizom glavnih komponentata bez ograničenja na dva faktora.

Napomena: N=286; analiza glavnih komponentata sa Varimax rotacijom, uz ograničenje na dva faktora; *= $r > .30$

2. Dijagram raspršenja

Slika 2

Slika 2: Dijagram raspršenja; $N=286$; $n(\text{niska})=52$; $n(\text{prosječna})=181$; $N(\text{visoka})=53$; os X – negativni afekt; os Y – pozitivni afekt

PANAS-1

Šifra: (po mogućnosti imenica i broj): _____

Spol: _____

UPUTA

Sljedeća lista sastoji se od određenog broja riječi i izraza koji opisuju različite osjećaje i emocije. Pročitajte svaku od navedenih riječi i izraza, i nakon toga unesite svoj odgovor u prostor koji je crticom označen ispred te riječi. Označite u kojoj se mjeri vi općenito, u prosjeku osjećate na takav način. Pri tome koristite sljedeću ljestvicu za donošenje Vaših odgovora:

1 vrlo malo ili nimalo	2 malo	3 umjereno	4 prilično	5 izrazito
_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____

13. Osjećam se tjeskobno	1	2	3	4	5
14. Pun/a sam samopouzdanja	1	2	3	4	5
15. Nervozan/na sam	1	2	3	4	5

2. **Zamislite da se nalazite u situaciji u kojoj se možete suočiti s fizičkom opasnošću.** Prvenstveno nas zanimaju vaše reakcije općenito na one situacije koje uključuju potencijalno bolne i fizički opasne stvari, objekte ili događaje – odnosno situacije u kojima možete osjetiti fizičku bol ili biti fizički povrijeđeni.

1. Dopadaju mi se takve situacije	1	2	3	4	5
2. Uzrujan/a sam	1	2	3	4	5
3. Znojim se	1	2	3	4	5
4. Opušten/a sam	1	2	3	4	5
5. Osjećam se nelagodno	1	2	3	4	5
6. Veselim se takvim situacijama	1	2	3	4	5
7. Osjećam podrhtavanje u želucu	1	2	3	4	5
8. Osjećam se ugodno	1	2	3	4	5
9. Napet/a sam	1	2	3	4	5
10. Uživam u takvim situacijama	1	2	3	4	5
11. Srce mi ubrzano radi	1	2	3	4	5
12. Osjećam se sigurnim/om	1	2	3	4	5
13. Osjećam se tjeskobno	1	2	3	4	5
14. Pun/a sam samopouzdanja	1	2	3	4	5
15. Nervozan/na sam	1	2	3	4	5

3. **Zamislite da se nalazite u novoj i nepoznatoj situaciji.** Prvenstveno nas zanimaju vaše reakcije općenito na nove, neobične, ili nepoznate situacije uključujući one u kojima niste sigurni što vas očekuje. Tu se može uzeti u obzir i ljude i objekte i oboje.

1. Dopadaju mi se takve situacije	1	2	3	4	5
2. Uzrujan/a sam	1	2	3	4	5
3. Znojim se	1	2	3	4	5
4. Opušten/a sam	1	2	3	4	5
5. Osjećam se nelagodno	1	2	3	4	5
6. Veselim se takvim situacijama	1	2	3	4	5
7. Osjećam podrhtavanje u želucu	1	2	3	4	5
8. Osjećam se ugodno	1	2	3	4	5
9. Napet/a sam	1	2	3	4	5
10. Uživam u takvim situacijama	1	2	3	4	5
11. Srce mi ubrzano radi	1	2	3	4	5

12. Osjećam se sigurnim/om	1	2	3	4	5
13. Osjećam se tjeskobno	1	2	3	4	5
14. Pun/a sam samopouzdanja	1	2	3	4	5
15. Nervozan/na sam	1	2	3	4	5

4. **Zamislite se u svakodnevnim i uobičajenim aktivnostima.** Prvenstveno nas zanimaju Vaše reakcije općenito na situacije s kojima se obično susrećete u vašem svakodnevnom životu. To jest, kako se vi obično osjećate dok se – na primjer, odijevate, čitate novine, ručate, i slično.

1. Dopadaju mi se takve situacije	1	2	3	4	5
2. Uzrujan/a sam	1	2	3	4	5
3. Znojim se	1	2	3	4	5
4. Opušten/a sam	1	2	3	4	5
5. Osjećam se nelagodno	1	2	3	4	5
6. Veselim se takvim situacijama	1	2	3	4	5
7. Osjećam podrhtavanje u želucu	1	2	3	4	5
8. Osjećam se ugodno	1	2	3	4	5
9. Napet/a sam	1	2	3	4	5
10. Uživam u takvim situacijama	1	2	3	4	5
11. Srce mi ubrzano radi	1	2	3	4	5
12. Osjećam se sigurnim/om	1	2	3	4	5
13. Osjećam se tjeskobno	1	2	3	4	5
14. Pun/a sam samopouzdanja	1	2	3	4	5
15. Nervozan/na sam	1	2	3	4	5